
Розділ I

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ (ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ) ПРОЦЕСІВ

МИСЛИВИЙ
Володимир Андрійович

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ТА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ

Практика суспільних відносин вимагає постійної уваги до об'єктів кримінально-правової охорони. Трансформаційні процеси в Україні показують, що сьогодні вона знаходиться у епіцентрі світової уваги як держава, яка прагне самоідентифікації у європейському та світовому просторі, намагаючись відшукати власний шлях у глобальному світі та своє місце серед країн цивілізованої демократії.

У цих складних соціально-політичних умовах правова політика України викликає неабияку увагу світової спільноти, очікування якої є певним застереженням при формуванні правових засад української держави.

Особливе значення для протидії небезпечним викликам у всіх сферах життєдіяльності України є стан кримінально-правової доктрини, кримінального законодавства і правозастосування. Водночас практика показує, що кримінальне право продовжує залишатися найбільш гострою зброєю щодо подолання виникаючих небезпек, важливу роль в якій належить таким відомим соціально-юридичним феноменам, як криміналізація та декриміналізація. Зазначені явища у національному праві розглядаються як певна частина доктрини кримінального права, самостійні інститути, принципи, а відтак види діяльності, що відображають стан сучасного кримінального законодавства.

Прийняття у 2001 році національного кримінального законодавства, що відбулося на рубежі тисячоліть, та досвід його практичного застосування певною мірою віддзеркалює ефективність кримінального зако-

ну, дає можливість визначення окремих тенденцій, що відбуваються на його теренах за майже півтора десятиліття.

На наш погляд, однією з них, що стосується загального підходу до феномену криміналізації як глобального підходу при створенні нового законодавства, є проникнення в кримінально-правову матерію ідеї так званих кримінальних правопорушень. Незважаючи на її начебто невибагливий характер, вона непомітно перетворилась у нормативну вимогу щодо подальшого розвитку системи кримінальної юстиції та кримінального законодавства [1], і досить швидко й несподівано знайшла законодавче закріплення в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України).

Сьогодні процес імплементації кримінальних проступків у визначене правове русло привертає дещо меншої уваги, оскільки очікуються остаточні пропозиції щодо його законодавчої реалізації. Водночас, у процесі криміналізації при створенні нового кримінального законодавства вкрай важливим є врахування альтернативних пропозицій. Адже варто згадати, що впровадження кримінального проступку пропонувалося у проекті КК України, підготовленому за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю в 1994 році. У Главі 4 «Каране діяння, його види» пропонувалось поділяти карані діяння на кримінальні проступки (ст. 16), провинність (ст. 17), кривду (ст. 18) та злочин (ст. 19). Проект відносив до кримінальних проступків діяння, що передбачали покарання, не пов'язане з позбавленням волі або у вигляді позбавлення волі на строк до одного року [3]. Така пропозиція на той час не отримала належної підтримки, між тим повернення до категорії кримінального проступку відбулося у положеннях Концепції реформування кримінальної юстиції України.

Законодавче впровадження поняття кримінального правопорушення у КПК України 2012 р. – це нетипове явище випередження процедурним правом свого матеріального підґрунтя, яким є кримінальне законодавство і положення його доктрини. Передбачення кримінальних проступків у КК України означає концептуальну «ревізію» структури кримінального закону, а отже порушення його базових положень. У цьому сенсі ми вже пропонували, що більш оптимальним та виваженим шляхом вирішення проблеми кримінальних правопорушень було б запровадження в КК України поняття кримінального проступку як злочину невеликої тяжкості.

Сьогодні, на наш погляд, заслуговує на увагу такий інститут загальної частини кримінального права, як обставини, що виключають злочинність діяння. Виникнення деяких питань відмінності злочинного від незлочинного обумовлені трансформаціями сучасного суспільства у багатьох сферах його життєдіяльності. Зокрема, ця проблема, напри-

клад, спостерігається у випадках виконання особами свого морального обов'язку шляхом «правопорушень», пов'язаних з використанням конфіденційної, таємної й іншої інформації, яка становить загрозу для людини, суспільства та держави на національному і міжнародному рівнях (зокрема, плівки М. Мельниченка, секретні файли Е. Сноудена, сайт WikiLeaks Д. Ассанжа та ін.).

Наявність сучасних внутрішніх і зовнішніх загроз основам національної безпеки України свідчить про тенденцію необхідності посилення кримінальної відповідальності за окремі види злочинів у зазначеній сфері, а також криміналізацію суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з фінансуванням дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж територій або державного кордону України (ст. 110² КК), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК).

Значної уваги щодо криміналізації суспільно небезпечної поведінки відчують суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (Розділ V Особливої частини КК), серед яких особливо інтенсивної криміналізації зазнають суспільно небезпечні діяння, пов'язані із правопорушеннями у виборчій системі. Отже, певним парадоксом розвитку суспільства як правової держави у сфері, яка має віддзеркалювати основи демократії, є існування тенденції щодо посилення кримінальної репресії.

Водночас найбільш суттєвих коливань зазнають процеси криміналізації та декриміналізації діянь, пов'язаних із суспільними відносинами в економіці, адже за цей період з Розділу VII Особливої частини КК «Злочини у сфері господарської діяльності» було виключено 17 статей, що стосувалися порядку зайняття господарською діяльністю (ст. 202, 203 КК), валютного регулювання (ст. 207, 208 КК), злочинів у сфері торговельних послуг та засобів вимірювання (ст. 225, 226 КК) та інші. Разом з цим, криміналізовано діяння щодо контрафактної продукції (203¹ КК), грального бізнесу (ст. 203² КК), рейдерства (ст. 206² КК), деліктів на ринку цінних паперів (ст. 222¹, 223¹, 223², 232² КК) та інші. Зазначені тенденції, на наш погляд, вказують на те, що доктрина кримінального права поки що не відіграє випереджувального значення для своєчасного прогнозування кримінальних явищ у системі ринкових економічних відносин. Іншим небезпечним феноменом є «уявний» показник злочинності у сфері господарської діяльності, яка на 50 % вважається тіньовою, адже такий показник складає лише 2–3 % у загальній структурі злочинності.

Однією з тенденцій реагування кримінального права на суспільні відносини вбачається криміналізація суспільно небезпечних діянь у сфері громадської безпеки, зокрема пов'язаних з різними формами теро-

ристичної злочинної діяльності (ст. 258¹–258⁵ КК). Розвиток подій у світі і в сучасній Україні показують, що зазначена криміналізація була виправданою й своєчасною, яка на сьогодні допомагає протидіяти існуючим кримінальним викликам.

Значні перегворення відбулися у сфері кримінально-правової охорони суспільних відносин, пов'язаних зі сферою службової діяльності. Багаторічні теоретичні пошуки, що супроводжувалися використанням зразків міжнародних та європейських стандартів, пов'язаних із протидією корупції, нарешті привели до імплементації у чинне національне кримінальне законодавство сукупності норм, які пов'язали між собою сферу службової та професійної діяльності осіб публічного та приватного права. Разом з цим, є очевидною незавершеність структури зазначених норм, яка буде вимагати їх оптимізації з огляду на тенденції їх застосування в судовій практиці.

Нетривалий досвід дії нового КПК України вказує на необхідність удосконалення кримінально-правового регулювання правовідносин у сфері правосуддя, яка на сьогодні потребує докорінного реформування. Отже, саме ці процеси будуть переважно впливати на «зникнення» або «появу» нових кримінально-правових норм.

Суттєвої доктринальної ревізії та перегляду вимагають норми, передбачені Розділом XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (Військові злочини)», що пов'язано із подіями триваючої збройної агресії на території України [2]. Ведення військових дій в рамках антитерористичної операції показує, що традиційні уявлення про злочинну поведінку військовослужбовців у бойовій обстановці із застосуванням сучасного озброєння масового ураження, особливостей так званої «гібридної війни» вимагають негайного коригування відповідних кримінально-правових норм щодо діянь військовослужбовців.

Література

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України: Указ Президента України від 8.04.2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісник України від 18 квітня 2008 р. – 2008. – № 27. – Ст. 838.
2. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» // Відомості Верховної Ради України від 20.03.2015. – 2015. – № 12. – Ст. 77.